

Despre raportul dintre Teologie și Spiritualitate. O primă privire asupra operei teologice a lui Dumitru Stăniloae¹

Cardinal Karl LEHMANN, Episcop de Mainz,
Președinte al Conferinței Episcopilor Germani

Mai întâi aș dori să vă mulțumesc din inimă, mult stimați Domni Profesori ai Facultății de Teologie, și în mod special dumneavoastră, Părinte Prof. Dr. Popa, ca Decan pentru decernarea titlului de onoare. Înainte de toate însă mulțumesc Eminenței Sale, Părintelui Mitropolit Daniel, care este, fără îndoială, inițiatorul acestui demers. Mulțumesc tuturor celor ce au luat parte la acest act.

I

În primul rând, mă bucur că mi s-a acordat această cinste în cadrul și în spațiul Bisericii Ortodoxe Române. Suntem aici pe un pământ creștin foarte vechi. Relatări istorice precum și dovezi arheologice și documente lingvistice dovedesc foarte devreme răspândirea creștinismului pe actualul teritoriu. Scriitorii creștini relatează despre o misiune a Apostolului Andrei la sciți. Provincia Dacia (101-271 d.H.) are în secolul al IV-lea de-a lungul Dunării mai multe episcopii. Relațiile strânse cu această lume romană se arată de asemenea în coapartența românilor la familia de limbi romanice. Prin moștenirea lor latină, românii sunt legați de Vest și participă la cultura occidentală. În același timp au existat în timpurile anterioare o colaborare strânsă cu lumea bizantină și slavă. Aceasta aduce cu sine o poziție unică mediatoare. Biserica Ortodoxă Română este singura care există în interiorul unei culturi marcate de latinitate. Prin apropierea de Imperiul Bulgar în secolul al X-lea, s-a impus limba slavă ca limbă liturgică, chiar dacă ea a rămas puțin înțeleasă de popor, până în sec. al XVI-lea când s-a impus limba română și pentru cultul divin.

Așadar, România este o țară deosebită cu o funcție mediatoare între Răsărit și Apus, între sfera de cultură occidentală și cea bizantină, însă și între gândirea bizantină și cea slavă. Aceasta i-a dat Bisericii Ortodoxe Române o caracteristică

---

¹ Discurs de mulțumire după decernarea titlului de *Doctor Honoris Causa* de către Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, a Universității „Al. I. Cuza”, Iași, România, la 28 aprilie 2004.

proprie. Desigur, trebuie încă menționat faptul că, neprejudiciind numărului mare de creștini ortodocși – Biserică cu 19 milioane de membri, a doua Biserică Ortodoxă ca mărime – a conviețuit de mult cu creștini romano-catolici, luterani și reformați. Toți creștinii din România au suferit și o mare prigoană, cea comunistă: mii de preoți, monahi, monahii și credincioși au fost arestați, numeroase mănăstiri și biserici confiscate, conducerea Bisericii constrânsă spre o politică conformă cu statul. Într-o țară cu atâtea Biserici și confesiuni, în care apar, desigur, în viața de zi cu zi și unele probleme, consider că mai important este că ecumenismul își conturează propriile posibilități.

Aceasta este și o șansă deosebită pentru teologie. Adesea activitatea aceasta mijlocitoare a Ortodoxiei nu a fost însă îndeajuns recunoscută. La aceasta poate să fi participat și barierele de limbă. Funcția mijlocitoare a fost folosită prea puțin. Aceasta duce, văzută acum pozitiv, la o vocație ecumenică unică. România este o casă unde Răsăritul și Apusul se întâlnesc în dialog natural, un punct de intersecție dintre Europa Centrală și Răsăriteană. Este bine când Biserica Ortodoxă Română ne ia oarecum de mână și ne conduce în lumea Ortodoxiei. Aceasta ar putea reuși în mod deosebit într-o țară cu cultură occidentală-romană și spiritualitate răsăriteană-romană.

Mult timp eu n-am știut de această șansă deosebită și nu am înțeles nimic. Acest (fapt, n.n.) s-a schimbat atunci când am cunoscut, în a doua jumătate a anilor '70, pe Eminentă Sa, Dan-Ilie Ciobotea, actualul Mitropolit Daniel. El a studiat ca bursier al statului francez la Facultatea de Teologie protestantă a Universității din Strasbourg. Este deja o tradiție mai lungă ca tineri români să-și aprofundeze studiile lor la Strasbourg și în continuare să devină în mare măsură profesori la Facultățile din București și Sibiu.

În timpul acestei șederi (1976-1978), Mitropolitul Daniel a venit într-o zi în învecinatul Freiburg im Breisgau și mi-a spus că dorește bucuros să cunoască în timpul șederii sale în Europa Centrală și teologia catolică germană. Așa ne-am cunoscut. Astăzi am încă exemplarul dizertației sale, mari, de 424 de pagini, *Reflecție și viață creștină astăzi. Studiu asupra raportului dintre teologie și spiritualitate*. Dedicția scrisă de mână este din 25 iunie 1979. În mai multe ocazii ați numit entuziasmat, Eminentă, numele stimatului dumneavoastră Profesor Dumitru Stăniloae. Când am putut citi lucrarea dumneavoastră am aflat pentru prima dată de bogăția ideilor și a puterii de acțiune a spiritualității sale (vezi bibliografia, pp. 415-418??). Chiar în 1978 apăruse la București în românește *Dogmatica Ortodoxă* în trei volume. Mai târziu, când V-am vizitat la Institutul Ecumenic al Consiliului Ecumenic al Bisericilor la Bossey (Elveția) – erați preot – am continuat acest dialog. Mi-am cumpărat apoi treptat câteva traduceri franțuzești ca spre exemplu: *Dieu est amour* (Geneva/Paris, 1980), *Prière de Jésus et expérience du Saint-Esprit* (Paris, 1981) și *Le génie de l'Orthodoxie* (Paris, 1985). Unele reviste și studii care au apărut în Vest s-au adăugat la acestea.

Aceasta a fost o bună pregătire, căci curând am putut să sfătuesc pe Președintele de atunci al Conferinței Episcopilor Germani, predecesorul meu direct, Cardinalul Joseph Höffner, să ofere subvenția relativ mare a costurilor de tipărire, solicitate de Domnul Profesor Jürgen Moltmann, pentru traducerea *Dogmaticii Ortodoxe* de Stăniloae. Am putut să exprim cu toată convingerea o recomandare

foarte cordială și hotărâtă. Când eu însumi am urmat în funcția de Președinte ca urmaș al lui Höffner am încurajat bucuros în anul 1990 și în anul 1995 volumul doi și trei, așa cum reiese din cuvintele introductive de atunci. A fost „un eveniment european, ca o Dogmatică ortodoxă să fie tradusă de un teolog luteran de origine germană în Transilvania“ (J. Moltmann, „Cuvânt introductiv” la volumul 3, Solothurn/Gütersloh 1995, p. 10).

Astăzi încă mulțumim traducătorului, Profesor Hermann Pitters din Sibiu și Domnului Profesor Moltmann. În acel loc se mai face mențiunea că la prima întâlnire a Bisericii Evanghelice din Germania cu Biserica Ortodoxă Română din anul 1979 un rezultat concret a fost acordul de a traduce *Dogmatica Ortodoxă* a Părintelui Stăniloae. Așa a ajuns pentru prima dată în istorie o Dogmatică ortodoxă completă, mai cuprinzătoare, în germană, în biblioteci.

Prin aceasta se poate de asemenea afirma că Dumitru Stăniloae este numit mereu printre marii teologi ai secolului al XX-lea și în prezent. El a murit în toamna anului 1993 în vârstă de aproape 90 de ani. Îngăduiți-mi să citez cel puțin trei mărturii pentru atenția mare acordată acestui teolog:

– Cel puțin în volumul 11 din *Lexiconul pentru Teologie și Biserică*, Freiburg im Breisgau, 2001, se găsește în „suplimente“ un articol cuprinzător de peste 30 de pagini scris de Părintele Mircea Basarab (XI, 240) despre teologul Dumitru Stăniloae.

– Într-un volum colectiv de curând apărut, *Teologi din secolul 20*, editat de Peter Neuner și Gunther Wenz (Darmstadt, 2002) se află un portret (pp. 145-156) al lui Dumitru Stăniloae făcut de doi Profesori români de Teologie, și anume Ioan-Vasile Leb și Valer Bel de la Universitatea din Cluj-Napoca.

– Teologul român Profesor Viorel Ioniță începe articolul său publicat în volumul omagial pentru Theodor Schneider, *Ecumenismul în fața timpurilor noi*, editat de Konrad Raiser și Dorothea Sattler (Freiburg im Breisgau): „Câteva puncte de referință ale teologiei ortodoxe și ale spiritualității din punctul de vedere al lui Dumitru Stăniloae” (pp. 399-409) cu următoarea frază: „Dumitru Stăniloae (1903-1993) este cel mai însemnat teolog român din toate timpurile. Prin opera sa voluminoasă, el a creat în timpul greu al dictaturii comuniste din România o sinteză excelentă a Ortodoxiei. Prin aceasta, preotul foarte stimat și Părintele spiritual a câștigat mulți ucenici și urmași; cu toate acestea, moștenirea sa trebuie cercetată și receptată mai departe atât în propria sa țară precum și în afară” (p. 399).

Există însă și altfel de prezentări ale Bisericii și spiritualității răsăriteane, în care Stăniloae are deja un loc sigur (vezi, spre exemplu, Karl Cristian Felmy, *Teologia ortodoxă în prezent: o introducere*, Darmstadt 1990, registrul 252). Introducerile și cuvintele introductive ale lui J. Moltmann la *Dogmatica* în trei volume sunt ca întotdeauna excelente omagieri încă valabile și astăzi. Aceasta este valabil însă și pentru introducerile făcute de Olivier Clement la cărțile Părintelui Stăniloae.

II

Cine a fost Dumitru Stăniloae? S-a născut ca al cincilea și ultimul copil într-un mic sat Vlădeni, județul Brașov (în centrul României), la 17 noiembrie 1903 și a primit o educație creștin-ortodoxă adânc religioasă. Două dintre surorile sale au

devenit monahii. Deja de timpuriu a fost recunoscută capacitatea sa. Mitropolitul Bălan l-a promovat ca și pe alți tineri. A studiat la Universitatea Cernăuți, apoi a primit o bursă de studiu la Atena. După promovarea studiilor la Cernăuți, a primit, pe baza rezultatelor sale la învățătură, o bursă și a studiat Bizantinologie și Dogmatică la Universitatea din München. În primăvara anului 1929, călătoriile sale l-au condus la Berlin și Paris. Rodul acestor studii este cartea apărută în cele din urmă abia în 1938: *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*. Prin aceasta, Stăniloae a pătruns în mijlocul spiritualității ortodoxe. La vârsta de 26 de ani a predat la Academia teologică din Sibiu mai multe discipline teologice. În 1934 a devenit Profesor titular și a predat Dogmatică până în 1947. Dumitru Stăniloae s-a căsătorit. Din căsătorie au rezultat trei copii. În 1932 a fost hirotonit preot. Mereu se vede chiar din primele publicații cât de mult se bazează acest teolog pe tradiția răsăriteană, având în vedere totodată și modernitatea apuseană fiind în stare să dispute cu ea, nu în cele din urmă și cu filosofia contemporană.

Stăniloae este un excelent traducător al marilor texte patristice. După război (1946), el a început o operă uriașă, adică traducerea așa-numitei *Filocalia*. Prin aceasta este înțeleasă o antologie de texte centrale și importante, înainte de toate despre rugăciune. Între 1947 și 1992, Stăniloae a publicat 12 volume de astfel de texte în care întreaga bogăție a spiritualității ortodoxe este înzestrată cu multe observații (note) bogate. Aici trebuie să vedem de fapt propriul centru de putere al gândirii sale teologice. În această privință noi cunoaștem prea puțin opera sa. Aceasta este valabil și pentru alte domenii, pentru bogata sa muncă publicistică în ziarul Bisericii *Telegraful român* (peste 219 articole), pentru o *Teologie morală ortodoxă* în trei volume, pentru multe studii ecumenice și despre pericolul comunismului.

După biruința acestuia, Stăniloae este transferat la București pentru a se limita influența sa. În 1958 a fost arestat împreună cu alți teologi și intelectuali și aruncat în închisoare pentru cinci ani. Verdictul suna: „Complot împotriva statului muncitoresc România”. În ianuarie 1963 a fost eliberat. După pensionarea sa în 1973, a lucrat neobosit până la moartea sa, în 1993. În 1978 a apărut *Dogmatica Ortodoxă* în trei volume ca apogeu, însă mereu însoțită de studii cu privire la spiritualitate și de traduceri ale textelor patristice. Însemnătatea sa ecumenică devine mereu mai importantă. Facultățile teologice din Paris, Belgrad, Atena și București îi conferă titlul de *Doctor Honoris Causa*. Mulți teologi care văd în el pe teologul ortodox din prezent cel mai influent și cel mai creator și îl compară cu Karl Barth și Karl Rahner. Unul dintre cele mai frumoase rezultate ale sale este că prin cele 12 volume ale *Filocaliei* a aprofundat cunoașterea textelor patristice spirituale și, înainte de toate, că a obținut o renaștere cu totul uimitoare a vieții monahale în Biserica sa: „Cu toate că el însuși a fost preot căsătorit, a devenit *spiritus rector* al acestei renașteri neașteptate a vieții spirituale în România socialistă” (J. Moltmann, *Dogmatica Ortodoxă*, vol. 1, p. 11).

III

Desigur, este imposibil să prezentăm aici chiar și numai perspectivele cele mai importante privind raporturile dintre Teologie și Spiritualitate în opera lui Dumitru Stăniloae. S-a încercat totuși cel puțin o schiță:

– Dumitru Stăniloae a înnoit mereu legătura dintre Teologie și viața Bisericii. El a unit strâns legăturile dintre Teologia științifică, spiritualitatea poporului și activitatea preotului. Permanent a accentuat importanța, libertatea și necesitatea Teologiei pentru Biserică și aceasta chiar într-un timp (1949) când, spre exemplu, în București, Facultatea de Teologie a trebuit să părăsească cadrul Universității și să se mute în contextul vieții bisericești. El a afirmat însă constant importanța spiritualității credincioșilor și a experienței pastorale a preoților în elaborarea Teologiei. El a văzut mereu tensiunea dintre reușitele și lipsurile Bisericii și ale Teologiei.

– Într-o astfel de situație ia naștere ușor pericolul de a reduce teologia la sarcinile ei pastorale și catehetice și de a o concentra spre acestea. Stăniloae a înțeles această necesitate cu totul altfel: așa cum arată *Dogmatica* sa ortodoxă, el a înnoit o gândire dogmatică riguroasă, care în ceea ce privește metoda și conținuturile ei are o apropiere uimitoare cu teologia occidentală contemporană. În plus teologia Părinților Bisericii i-a fost mereu model. De aceea el a legat învățătura de spiritualitate, credința de liturghie și rugăciunea de morală. În plus a accentuat și misiunea socială a Bisericii într-un mediu cultural nou.

– Dumitru Stăniloae a păstrat mereu legătura și a căutat să comunice cu celelalte Biserici ortodoxe și cu teologii acestora. Fără să alunece într-un naționalism, el a dezvoltat în mod conștient o teologie orientată spre cultura românească. Evident a reușit să contribuie și pe plan literar, ceea ce eu nu pot aprecia, la perfecționarea limbii și la crearea unor noțiuni noi. Uneori i se reproșează că nu este ușor de înțeles. Un reproș asemănător i se face mereu lui Karl Rahner. Este nevoie de o lectură mai adâncă a operei sale. Dar – se observă de-a lungul traducerii – Stăniloae are și calități poetice evidente. Între o orientare greacă și una slavofilă, el a sprijinit și a format versiunea proprie a Ortodoxiei românești, și aceasta în mod deosebit în cadrul Institutului Teologic din București. Chiar în situația nouă de după 1945 el a înțeles necesitatea să descifreze credința din nou, pornind de la teologie. De aceea a avut curajul să prezinte o *Sumă* a credinței și a moralei în mai multe opere, mai mult sintetice, care nu exclud caracterul de manual. Astfel, a căutat mereu să valorifice teologia pentru situațiile culturale noi: de timpuriu a revendicat o „ermeneutică a dogmelor”.

– Din profunzimea evenimentului Întrupării lui Iisus Hristos, el a conceput o teologie ortodoxă a lumii ca o posibilitate cu totul nouă a unei contribuții la dialog a Bisericii față de civilizația modernă. În plus a scos în evidență frumusețea cosmosului și a dezvoltat o teologie a timpului și a spațiului pe care cu greu ar fi făcut-o un alt teolog din timpul său. Aceasta mi se pare a fi o temă care chiar în Occident a fost puțin luată în considerare. Pentru Stăniloae aceasta este însă o premisă esențială pentru a provoca o teologie a istoriei și o dimensionare antropologică a teologiei.

– În acest context este de înțeles că Stăniloae a scos în evidență dimensiunea socială și culturală a creației. Dacă Dumnezeu este în noi atunci El trebuie să fie și între noi criteriul vieții noastre. Este de asemenea ușor de înțeles că din ideea de bază că lumea este un dar al bunătății lui Dumnezeu, Stăniloae vede într-o teologie a iubirii un fel de fir roșu al gândirii sale. El a accentuat faptul că o astfel

de „Teologie a iubirii” constantă, are o sarcină asemănătoare cu „Teologia speranței” în Occident. În plus, este important chiar pentru gândirea occidentală că la Stăniloae nu este vorba niciodată numai de speranța istorică, ci și de dimensiunea ei cosmică. Transfigurarea definitivă și totală a cosmosului este un element important al gândirii sale. Minunea Întrupării, așa cum Stăniloae o dezvoltă cu bucurie, inspirându-se din teologia Sfântului Maxim Mărturisitorul, este motivul acestei speranțe universale. Uneori Stăniloae a fost criticat că reprezintă un „optimism ontologic” prea intens care nu are în vedere îndeajuns fragilitatea creației ca urmare a păcatului primordial. Există, desigur, prin înclinarea spre o astfel de teologie un pericol cert în această direcție. Însă Părintele Stăniloae este conștient de puterea păcatului. Mai importantă este însă că, prin Întrupare, el vede deschisă poarta spre o umanitate nouă, nelimitată. Biruința lui Iisus asupra morții și a păcatului face din Biserică un adevărat „laborator al învierii”. Stăniloae vede Biserica mereu în mișcare, dar totodată și mereu înnoită prin împăcarea cu Dumnezeu și prin iertarea reciprocă. Duhul Sfânt este Cel care aprinde rugăciunea și iubirea și însufletește pe oameni ca un foc viu. Nu este nevoie de nici o accentuare deosebită a faptului că la un teolog ortodox dimensiunea trinitară a gândirii este în mod special intensivă, dar, la Stăniloae, teologul occidental poate descoperi multe sensuri noi.

Aceste numeroase idei au fost magistral adunate în *Dogmatica Ortodoxă*, pe care – mulțumim lui Dumnezeu – o putem citi și într-o traducere germană bună. Ea este cu adevărat o operă magistrală cu o mare putere de sinteză și totodată marcată de un limbaj profund însă pe deplin accesibil. Fără vreo trădare a mării Tradiții, Stăniloae a ajuns să aprofundeze cu toată puterea și convingător pentru prezentul nostru în mod nou bazele credinței și perspectivele moralei. Primul volum începe cu revelația divină care este izvorul credinței creștine și al Bisericii. Ca „organ” și „mediu” în care este păstrat conținutul revelației și aduce roadele ei, Biserica primește aici un loc important. Cu toate acestea, primul volum este radical dedicat mai întâi înțelegerii creștine a lui Dumnezeu, apoi, în final, înțelegerii lumii văzută strâns legată de deja numita „Teologie a iubirii”. Al doilea volum se referă în întregime la Persoana și lucrarea lui Iisus Hristos. În plus este fascinant cum acțiunea Sa mântuitoare este înțeleasă într-o umanitate înnoită chiar în sensul mântuirii. Al treilea volum privește amănunțit sensul Sfintelor Taine și concepe o puternică și cuprinzătoare eshatologie care ajunge mereu la credința în viața veșnică. Cu toate că această *Dogmatică* este riguros conceptuală și atestă un adevărat spirit științific, ea este de la prima și până la ultima foaie plină de spiritualitate profundă care poate fi caracterizată, în sensul cel mai bun al cuvântului, ca actuală și legată de prezent și care se bazează într-un mod uimitor cu totul pe Tradiție, și în care creează totodată izvoare proaspete, ascunse în ea și apărate de ea. Astfel, se simte într-un mod cu totul nou că această teologie vine dintr-o istorie proprie. Jürgen Moltmann scrie pe bună dreptate: „Culturile ortodoxe nu cunosc nici o reformă, nici o schismă, nici un iluminism și puțin o secularizare și totuși au urmat o dezvoltare modernă proprie” (*Dogmatica Ortodoxă*, vol. 3, p. 10).

Aici ne dăm seama cât de mult teologia aceasta vine din poziția mediatoare a României și chiar de aceea poate fi atât de rodnică. Este o teologie care nouă ne

lipsește cu adevărat și a cărei voce ar trebui să devină mai activă în ecumenismul răspândit în lume. În plus, ne dăm seama și cât de mult avem nevoie în Occident de o astfel de teologie. De aceea, ar fi o mare greșeală dacă România nu ar ajunge mai aproape de vestul Europei. „Casa europeană” are nevoie urgent de ambii plămâni despre care Papa Ioan Paul al II-lea vorbește mereu și chiar și în timpul vizitei sale în România, în 1999. În domeniul comunității europene, noi nu ne-am dat silința încă intensiv pentru comuniunea cu Bisericele Ortodoxe din Europa de Răsărit. Aceasta este valabilă totodată și pentru popoarele și culturile corespunzătoare lor.

De aceea, doresc încă o dată să mulțumesc din inimă pentru acordarea cinstei de a fi *Doctor Honoris Causa* al Facultății de Teologie „Dumitru Stăniloae” al Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Faptul că Facultatea a fost numită „Dumitru Stăniloae” mărește bucuria și cu adevărat și prestigiul ei. În plus, constat cu recunoștință că dumneavoastră i-ați acordat cu câțiva ani înainte și Domnului Prof. Jürgen Moltmann, care are un mare merit în realizarea traducerii *Dogmaticii Ortodoxe*, cinstea de a fi *Doctor Honoris Causa* al acestei Universități. Ne vom strădui din toate puterile ca această cinste să fie, cu binecuvântarea lui Dumnezeu, cu adevărat rodnică pentru unitatea Bisericii și pentru mărturia credinței creștine în culturile noastre.

Trad. din limba germană de Lect. Dr. Vasile Cristescu